

s. Elżbieta Elena Wróbel

ORCID: 0000-0003-1615-3637

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Zmienne losy prepozytury szpitalnej w Zebrzydowicach

The Changing Fortunes of the Hospital Parish
in Zebrzydowice

Abstrakt

Tematyka prepozytury szpitalnej w Zebrzydowicach jest ściśle związana z osobą Mikołaja Zebrzydowskiego, który w 1599 roku ufundował w rodzinnej siedzibie szpital dla 12 weteranów wojskowych, przede wszystkim dla tych, którzy należeli do bractwa żołnierskiego świętego Michała Archanioła założonego przez wojewodę w 1596 roku. W jego zamierzeniu przebywający tam chorzy mieli otrzymać odpowiednią opiekę zarówno dla ciała, jak i dla duszy, dlatego też zarząd przytułku oraz troskę o potrzeby pacjentów powierzono miejscowemu proboszczowi, który był zarazem prepozytem tegoż szpitala. Z czasem okazało się, iż takie rozwiązanie nie zadowalało fundatora i ostatecznie zdecydował on o przekazaniu tego dzieła braciom bonifratrom, których sprowadził do Zebrzydowic z Krakowa w 1611 roku. W niniejszym artykule został ukazany jeden z etapów procesu poszukiwania lepszego sposobu na zarządzanie równocześnie fundacją i parafią, który Zebrzydowski spróbował wcielić w życie już w 1601 roku. Niepublikowany dotąd dokument biskupa Bernarda Maciejewskiego z 3 sierpnia 1601 roku, oblatowany w aktach czynności biskupa krakowskiego (edycja wraz z tłumaczeniem w aneksie), wprowadzał rozwiązanie dążące do utrzymania prepozytury kosztem miejscowej parafii, zaś osobą łączącą obie jednostki administracyjne miał być od tej pory prepozyt, a nie proboszcz.

Dokument ten stanowi zarazem ciekawy przykład współpracy biskupa ze szlachtą w sprawach kościelnych, co było niezwykle istotne w ówczesnym systemie zależności pomiędzy kolatorami miejscowego kościoła a biskupem ordynariuszem, odpowiedzialnym za całość życia kościelnego na terytorium zarządzanej przez siebie diecezji.

Słowa kluczowe: Mikołaj Zebrzydowski, bp Bernard Maciejowski, prepozytura szpitalna, bonifratrzy, Zebrzydowice

Abstract

The issue of the hospital parish in Zebrzydowice is closely related to Mikołaj Zebrzydowski, the founder of the hospital at the family seat designated for 12 military veterans in 1599. Most patients belonged to the Soldier Fraternity of St. Michael the Archangel founded by the voivode in 1596. It was his intention that the sick staying there would receive proper care for both body and soul, so the management of the shelter and the care of the patients' needs were entrusted to the local parish priest, who was also the provost of the hospital. In time, it turned out that this solution did not satisfy the founder, and he eventually decided to hand the work over to the Brothers Hospitallers of St. John of God, whom he brought to Zebrzydowice from Cracow in 1611. This article shows one stage of the process of seeking to find a better way to manage the foundation and the parish simultaneously, which Zebrzydowski tried to achieve as early as 1601. A hitherto unpublished document by Bishop Bernard Maciejowski dated August 3, 1601, registered in the Acts of the Bishop of Cracow (edition with translation in the Appendix) brought forth a solution seeking to maintain the hospital at the expense of the local parish, while the person linking the two administrative units was henceforth to be a hospital provost and not the parish priest. At the same time, the document is an interesting example of the bishop's cooperation with the nobility in ecclesiastical matters, which was extremely important in the system of interdependence between the collators of the local church and the ordinary bishop, who was responsible for all ecclesiastical life in the territory of the diocese he administered.

Keywords: Mikołaj Zebrzydowski, bishop Bernard Maciejowski, hospital parish, Brothers Hospitallers of St. John of God, Zebrzydowice

Praktyka miłosierdzia wobec bliźnich, od początku istnienia chrześcijaństwa mocno wpisana w samoświadomość kościelną, wraz z jego rozwojem przybierała w praktyce różne formy. Równocześnie z postępującą w średniowieczu instytucjonalizacją Kościoła świadczone przez niego dzieła miłosierdzia stopniowo także zyskiwały określone ramy

i organizację. Miejsca zwane szpitalami (*hospitale, hospitale pauperum, domus pauperum, xenodochium pauperum*), które w dzisiejszym rozumieniu były raczej przytułkami, często fundowane przez zamożnych duchownych lub świeckich chrześcijan, stawały się jednocześnie ośrodkami troski nie tylko o ciało, ale i o duszę chorego czy niedołęznego biedaka. Na ziemiach polskich najwcześniejsze placówki tego typu powstawały przy siedzibach biskupów i z ich fundacji, a następnie – czerpiąc z tych wzorców – rozwijały się również szpitale kolegiackie¹. Funkcjonowały one zawsze jako szpitalne prepozytury, administracyjnie zarządzane przez prepozyta, który jednocześnie sprawował opiekę duszpasterską w kościele, przy którym (w zdecydowanej większości) zlokalizowany był taki dom opieki. W Polsce najczęściej były to kanonicznie erygowane szpitale zakładane w miastach, które – chociaż prowadzone przez świeckich duchownych – posiadały status niezależnych od miejscowej parafii prepozytur, ściśle związanych ze szpitalnym kościołem². Oczywiście funkcjonowały także placówki tego typu prowadzone przez zakony, jednakże w tym wypadku ich zależność administracyjna wyglądała nieco odmiennie³.

Istotną zmianę w funkcjonowaniu tychże instytucji można dostrzec w okresie przypadającym na lata po soborze trydenckim, kiedy to ich powstawanie i działalność coraz mocniej wiązano z parafią, co

-
- 1 Marian Surdacki, *Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2015), 117–154; *idem*, „Prepozytury szpitalne – podstawowy typ polskiego szpitala średniowiecznego”, *Nasza Przeszłość* 125 (2015): 6–8; Stanisław Litak, „Szpitale w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka”, w: *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. Maria Dąbrowska, Jerzy Kruppe (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 1998), 13–31; Edward Rymar, „Średniowieczna prepozytura biskupstwa poznańskiego w Kaliszu Pomorskim”, *Przegląd Zachodniopomorski* (2001), z. 1: 21–37.
  - 2 Surdacki, „Prepozytury szpitalne”, 9, 12–13, 15. Wśród wielu publikacji dotyczących poszczególnych prepozytur należy wymienić kilka najnowszych: Waldemar Kowalski, „Prepozytura kielecka w XVI stuleciu: wierni i ich duszpasterze”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 115 (2021): 197–251; Wiesław Partyka, „Prepozytury szpitalne w Ordynacji Zamojskiej w okresie przedrozbiorowym”, w: *Spoleczeństwo a dobroczynność i opieka społeczna*, red. Iwona M. Dacka-Górzyńska, Andrzej Karpiński (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020), 55–79; Marek Hałaburda, „Prepozytura szpitalna w Kraśniku w świetle staropolskich wizytacji biskupich”, *Textus et studia* 2 (2016): 7–35; Sławomir Zabraniak, „Wieluńska prepozytura szpitalna pw. Ducha Świętego w XVII i XVIII w.”, *Rocznik Wieluński* 14 (2014): 207–220.
  - 3 Marek Derwich, „Mniś w polskim mieście średniowiecznym”, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Halina Manikowska, Hanna Zaremska (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 2002), 143–160; Marian Surdacki, „Szpitalnictwo zakonne w średniowiecznej Polsce”, *Roczniki Humanistyczne* 63 (2015), z. 2, 49–98; Dominika Burdzy-Jeżewska, „Szpital Świętego Ducha de Saxia w Sandomierzu w XVI wieku”, *Almanach Historyczny* 23 (2021): 199–215.

w średniowieczu było zjawiskiem raczej rzadko spotykanym⁴. Odtąd powoli zaczęły zanikać prepozytury, funkcjonując sporadycznie jeszcze w wieku XVII, chociaż trzeba zaznaczyć, że niektóre z nich przetrwały nawet do XIX wieku⁵. Owa tendencja, obserwowana w funkcjonowaniu tychże przytułków, utrzymała się właściwie do czasów oświecenia, kiedy to coraz częściej państwo podejmowało ich organizację i sprawowało kontrolę nad tego typu placówkami, co miało związek także z przemianami zachodzącymi w samym szpitalnictwie i w podejściu do spraw związanych z opieką nad chorymi ludźmi. Przejmowanie przez parafie w okresie potrydenckim funkcji dotychczas przypisywanych specjalnie powoływanym w tym celu prepozyturom szpitalnym niosło z sobą szereg konsekwencji dla funkcjonowania tego typu instytucji opiekuńczych, które mocno straciły na niezależności i niestety często także na odpowiednim zarządzaniu uposażeniem szpitalnym. Historia przytacza wiele przykładów nieumiejętnych czy wręcz szkodliwych działań poszczególnych proboszczów wobec powierzonego im w nadzór szpitala. Większe placówki tego typu niekiedy posiadały dodatkowo tzw. prowizorów, którymi często byli ludzie świeccy wyznaczani np. przez radę miejską (w przypadku szpitali funkcjonujących w mieście), a po soborze trydenckim przeważnie przez biskupa danego miejsca⁶. Podstawowym zadaniem prowizora była troska o stan materialny teź instytucji, z której miał zdawać sprawozdania wobec organu, który go zatrudniał. Sobór trydencki, a w ślad za nim polskie ustawodawstwo kościelne, wskazywał na miejscowego biskupa jako osobę odpowiedzialną za funkcjonowanie szpitali na podlegającym mu terenie – świeccy prowizorzy danej placówki byli zobowiązani do składania mu rocznych sprawozdań⁷. To podporządkowanie administracyjne miejscowemu ordynariuszowi przekładało się m.in. na praktykę wybierania w miastach prowizora przez miejscowego plebana, zaś przedstawiciele miasta, w którym funkcjonowała dana placówka (magistrat, rajcy), zachowali jedynie funkcję wykonawczą czy doradczą⁸. Oczywiście sytuacja małych szpitalików powstających przy wiejskich parafiach była zgoła odmienna. Tam przeważnie nie

4 Surdacki, *Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku*, 155–160.

5 Surdacki, „Prepozytury szpitalne”, 15–16.

6 Szerzej na ten temat zob. Marian Surdacki, „Ustrój polskich szpitali potrydenckich”, *Roczniki Humanistyczne* 48 (2000): 543–560; Edyta Bartkowiak, „Z tradycji szpitalnictwa w dawnej Polsce”, *Colloquia Theologica Ottoniana* 1 (2009): 111–113; Paweł Staniszewski, „Opieka społeczna w Polsce przedrozbiorowej w ustawodawstwie państwowym”, *Studia Loviciensia* 4 (2002), 233–252.

7 Surdacki, „Ustrój polskich szpitali potrydenckich”, 546.

8 *Ibidem*, 547.

funkcjonował odrębny prowizor, a władza proboszcza zarówno w stosunku do majątku, jak i opieki duchowej nad podopiecznymi takiego domu była właściwie niepodważalna⁹.

Jednocześnie ten ściślejszy związek „szpitalnictwa” z lokalnymi parafiami przyczynił się niewątpliwie do powstania licznych małych, lokalnych lecznic (czy raczej przytułków), co było bardzo zauważalne przez cały wiek XVII aż do rozbiorów. Przyjmuje się, że w wyniku tego procesu, zapoczątkowanego ustawodawstwem soboru trydenckiego, w XVIII wieku takie placówki opiekuńcze funkcjonowały na ziemiach polskich w około 40–45% parafii¹⁰. Ważną rolę w propagowaniu tego typu rozwiązań odgrywał Kościół, który prowadził większość takich instytucji. Ich ściślejsze podporządkowanie miejscowemu plebanowi pozwalało także biskupowi danego miejsca na sprawniejszą kontrolę jego działalności. Wśród rozwiązań prawnych mających wpływ na funkcjonowanie ówczesnej opieki zdrowotnej należy zaznaczyć przede wszystkim uchwały synodów, które w dobie potrydenckiej nawiązywały w tych kwestiach do postanowień owego soboru. Na ziemiach polskich w następnych dwóch stuleciach po jego zakończeniu odbyło się 109 synodów prowincjalnych, z których 31 w różnym stopniu zajmowało się problematyką związaną z prowadzonymi przez Kościół szpitalami¹¹. Szczególne miejsce w tym zagadnieniu zajmuje także działalność biskupa Bernarda Maciejewskiego¹², którego list pastoralny skierowany do duchownych

9 *Ibidem*, 548–549, 558.

10 Litak, „Szpitale w Polsce przedrozbiorowej”, 23.

11 Walenty Wójcik, „Synody polskie w latach 1918–1968 na tle rozwoju ustawodawstwa synodalnego w Polsce”, *Prawo Kanoniczne* 13/3 (1970): 133; Bolesław Kumor, „Opieka społeczna Kościoła w świetle ustawodawstwa synodalnego w Polsce (do 1795)”, w: *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. Urszula Augustyniak, Andrzej Karpiński (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 1999), 10–18; Zofia Kuźniewska, „Synody w służbie opieki charytatywnej w Polsce”, *Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego* 9 (2017): 285–297.

12 Bp Bernard Maciejewski h. Ciołek (1548–1608), w młodości żołnierz, uczestnik wojen Batorego z Moskwą (1579–1581), ostatecznie wybrał stan duchowny. Pełnił różne funkcje kościelne, m.in. biskupa diecezji łuckiej (1587–1600), krakowskiej (1600–1608). W 1603 r. otrzymał godność kardynalską. Mocno zaangażowany w działalność reformatorską Kościoła w duchu soboru trydenckiego W 1605 uzyskał nominację na stolicę prymasowską (zatwierdzenie w 1606 r.). Był jednym z autorów unii brzeskiej (1596), aktywnie włączając się w realizację jej zasad, zob. m.in.: Jan Dziegielewska, Jarema Maciszewski, „Maciejewski Bernard”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 1974), 48–52; Jan Obłąk, *Kardynał Bernard Maciejewski jako biskup krakowski* (Olsztyn: Julian Wojtkowski, 2008); Piotr Guzowski, „Postawa prymasa Bernarda Maciejewskiego w dobie rokoszu sandomierskiego”, *Studia Podlaskie* 11 (2001): 35–50.

diecezji krakowskich, tzw. „Pastoralna” (*Epistola pastoralis ad Parochos Dioecesis Cracoviensis*), stał się swoistym vademecum także w sprawach dotyczących kościelnej opieki społecznej. Wśród wielu poruszanych w nim kwestii znalazły się także zasady dotyczące zarządu miejscowym szpitalem, procedury przyjmowania do niego prawdziwie potrzebujących oraz sposobu sprawowania opieki nad nimi – nie tylko medycznej, ale także duchowej. Tekst ten oraz odezwa *De iuvandis pauperibus* opublikowana w aktach synodu krakowskiego w tym samym 1601 roku zawierały wytyczne przyjęte właściwie przez wszystkie pozostałe synody prowincjalne zajmujące się w następnych dziesięcioleciach tą tematyką¹³.

Biskup Bernard Maciejowski był także dobrym znajomym marszałka wielkiego koronnego i wojewody lubelskiego (a potem krakowskiego) Mikołaja Zebrzydowskiego¹⁴. Nawiązana w młodości (w czasie wspólnych wypraw wojskowych) przyjaźń pomiędzy nimi zaowocowała w pewnym momencie szczególnym wzajemnym zrozumieniem na polu działań kościelnych i charytatywnych. To z ich wspólnej inicjatywy doszło m.in. do założenia kolegium jezuitów w Lublinie¹⁵ i to także Maciejowski – już jako biskup krakowski (od 1600 roku) – niewątpliwie wspierał w praktykach charytatywnych Zebrzydowskiego, znanego „jałmużnika” krakowskiego. Jego dobroczynną działalność doceniał w sposób szczególny jezuita ks. Piotr Skarga, którego zarazem obaj – Zebrzydowski i Maciejowski – znali i cenili¹⁶. I chociaż w późniejszym trudnym okresie rokoszowym drogi Zebrzydowskiego zarówno z biskupem Bernardem Maciejowskim, jak i z ks. Piotrem Skargą nieco się rozeszły, to jednak w momencie podejmowanej przez niego fundacji w Zebrzydowicach i w ciągu pierwszych lat jej funkcjonowania to wsparcie z pewnością było dla niego ważne.

---

13 Marian Surdacki, „Źródła normatywne kościelne jako podstawa badań nad szpitalnictwem w Polsce przedrozbiorowej”, *Roczniki Nauk Społecznych* 18/2 (1990): 60–61.

14 Mikołaj Zebrzydowski h. Radwan (1553–1620), magnat piastujący wiele godności i urzędów, m.in. marszałka wielkiego koronnego (1597), wojewody lubelskiego (1589) a następnie krakowskiego (1601). Jeden z przywódców buntu szlachty przeciwko rządowi Zygmunta III Wazy, znanego pod nazwą rokoshu sandomierskiego lub rokoshu Zebrzydowskiego (1606–1608). Był właścicielem m.in. Zebrzydowic, gdzie założył pierwszą w Rzeczypospolitej kalwarię nazwaną od jego nazwiska zebrzydowską. Tomasz Graff, Bartłomiej Wołyniec, Elżbieta E. Wróbel, *Mikołaj Zebrzydowski 1553–1620. Szkic biograficzny* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2020).

15 *Ibidem*, 147; Piotr Guzowski, „Bernard Maciejowski i Mikołaj Zebrzydowski – biografie (prawie) równoległe”, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. Jerzy Urwanowicz, Ewa Dubas-Urwanowicz, Piotr Guzowski (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003), 71–93.

16 *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566–1610*, red. Jan Sygański (Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Jezusowego, 1912), 135, 180, 229.

Zakładając w 1599 roku szpital w swoich rodowych dobrach, Mikołaj Zebrzydowski nie był szczególnie nowatorski, gdyż ten rodzaj sprawowania opieki funkcjonował od wieków także na ziemiach polskich. Z drugiej zaś strony pewną oryginalną ideą było skierowanie tego typu działalności do ściśle określonej grupy. W założeniu Mikołaja Zebrzydowskiego mieli to być przede wszystkim inwalidzi wojskowi, niezdolni do dalszej służby, a zarazem często pozbawieni środków na leczenie czy po prostu na godne przeżywanie starości. Przy tym pierwszeństwo w skorzystaniu z tej opieki mieli posiadać członkowie bractwa żołnierskiego św. Michała Archanioła (które Zebrzydowski powołał do życia w 1596 roku¹⁷), chociaż finalnie nie ograniczono dobroczynnej działalności jedynie do tego wąskiego kręgu potrzebujących. Zatwierdzenie owej fundacji, wystawione przez kard. Jerzego Radziwiłła 15 września 1599 roku¹⁸, jest jednym z trzech powstałych za życia Mikołaja Zebrzydowskiego dokumentów, które miały zasadnicze znaczenie dla założenia i funkcjonowania zebrzydowickiego szpitala. Najbardziej jednak znany i najczęściej przytaczany jest dokument z 1611 roku¹⁹, w którym wojewoda Zebrzydowski zmienił opiekuna szpitala, powierzając jego zarząd braciom miłosierdzia zwanym bonifratrami²⁰, sprowadzonym w tym celu z Krakowa. Natomiast trzeci dokument z tej grupy, publikowany w aneksie niniejszego artykułu, pochodzi z 1601 roku. Jego wystawcą był

17 Elżbieta Elena Wróbel, „Bractwo pana wojewody”, *Folia Historica Cracoviensia* 12 (2006): 151–161.

18 Zatwierdzenia fundacji Mikołaja Zebrzydowskiego dokonał kard. Jerzy Radziwiłł w Krakowie, 15 września 1599 roku. Oryginał tegoż dokumentu zachował się w Archiwum Konwentu Bonifratrów w Zebrzydowicach (dalej: AKBZ), zob. Maksymilian Kuśka, Józef Marecki, *Inwentarz Archiwum Konwentu Bonifratrów w Zebrzydowicach* (Zebrzydowice: Konwent Bonifratrów pw. św. Floriana, 2017), 29. Wcześniej, 9 września 1599 roku, Mikołaj Zebrzydowski złożył zeznanie na temat tej fundacji, na podstawie którego urząd grodzki wystawił dokument, przedstawiony następnie kard. Radziwiłłowi do zatwierdzenia, zob. Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), *Castrensia Cracoviensia*, 29/5/0/1/168, 211–220. W wersji drukowanej w: Teofil Klima, *Historia szpitala i klasztoru Bonifratrów w Zebrzydowicach na 300-letni jubileusz* (Wadowice: Komitet Budowy Szpitala w Zebrzydowicach, 1911), 47–60.

19 Dokument z 24 marca 1611 wystawiony przez wojewodę Mikołaja Zebrzydowskiego, został oblatowany w krakowskich księgach grodzkich: ANK, *Castrensia Cracoviensia*, 29/5/0/1/193, 2036–2045. W druku opublikował Klima, *Historia szpitala i klasztoru*, 60–66.

20 Jerzy Duchniewski, „Bonifratrzy”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. II (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1989), kol. 799–800; Henryk Gapski, „Bonifratrzy w Europie Środkowo-Wschodniej do końca XVIII wieku. Rozwój sieci konwentów-szpitali”, w: *„Bracia czyńcie dobro”. 400 lat Zakonu Bonifratrów w Polsce 1609–2009*, red. Marian Surdacki (Kraków: Konwent Bonifratrów, 2009), 51–60; Iwona Pietrkiewicz, *Miser res sacra. Bonifratrzy w dawnej Rzeczypospolitej* (Kraków: Bikstudio, Krzysztof Marek Szwaczka, 2009).

biskup Bernard Maciejowski, który połączył prepozyturę szpitalną z kościołem parafialnym w Zebrzydowicach. Źródło to nie było dotychczas w literaturze przedmiotu wzmiankowane, co niekoniecznie mogło wynikać z jego nieznamości, gdyż dokument został oblatowany w aktach czynności biskupa krakowskiego²¹. To swoiste „zapomnienie” być może wynikało z faktu, iż w świetle następnych wydarzeń jego znaczenie uległo pomniejszeniu i ostatecznie nie miał on większego wpływu na dalsze losy tejże instytucji. Jednakże w kontekście poznania zamysłu samego fundatora co do sposobu zarządzania szpitala stanowi nadal ciekawy przykład współdziałania biskupa i magnata realizującego swoją wizję tego charytatywnego dzieła.

Z dokumentu fundacyjnego z 1599 roku wynika, iż Mikołaj Zebrzydowski utworzył prepozyturę szpitalną przy kościele parafialnym w Zebrzydowicach, którego był kolatorem. To miejscowy proboszcz miał jednocześnie zarządzać szpitalem, troszcząc się zarówno o sprawy materialne, jak i duchowe przebywających w nim pensjonariuszy. Prepozytura miała posiadać własne dochody, które powinny wystarczyć na jej utrzymanie i rozwój w przyszłości. Z jakichś względów dwa lata później wojewoda Zebrzydowski poprosił biskupa Bernarda Maciejowskiego niejako o odwrócenie tego porządku na rzecz ściślejszego uzależnienia parafii od prepozytury. Jako przyczynę podano troskę o to, by z powodu zbyt wielu zarządców „porządek w sprawowaniu służby Bożej nie był zakłócony i żeby żadna z dusz im powierzonych nie była żadną miarą zaniedbana”²². Jest to o tyle zastanawiające, że według aktu fundacyjnego miejscowy proboszcz i tak miał pełnić funkcję prepozyta szpitalnego, więc zapisany w dokumencie z 1601 roku układ administracyjny funkcjonował właściwie od początku dzieła i nie ma żadnych wzmianek, iż Zebrzydowski zamierzał ustanawiać osobnego prepozyta dla swojej fundacji. Wręcz przeciwnie, jak wynika z dokumentu, to Zebrzydowski jako „jedyny patron i kolator tego kościoła” poprosił, aby biskup zechciał „po wygaszeniu tytułu proboszcza, jego ciężary nałożyć na prepozyta wspomnianego przytułku oraz wszystkie jego obowiązki parafialne, razem ze wszystkim w ogóle dochodami, zyskami i daninami, żadnych nie wyłączając, powierzyć jego administracji i zarządowi”²³. Taka prośba ze strony wojewody była prawdopodobnie spowodowana realiami ekonomicznymi, gdyż uposażenie prepozytury w znacznym stopniu

21 Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKM), *Acta Episcopalia* (AEP), t. 35 (1600–1602), k. 103–104.

22 *Ibidem*, 103.

23 *Ibidem*, 103v.

uszczupełało dochody miejscowego plebana i mogły być niewystarczające zarówno dla jednego, jak i dla drugiego (stąd „oszczędnościowy” pomysł łączenia dwóch beneficjów w rękę jednej osoby). Jednocześnie wskazuje, jak ważna dla Zebrzydowskiego była owa fundacja, gdyż ostatecznie zdecydował, iż dla miejscowego plebana to właśnie funkcja prepozyta będzie priorytetowa i bardziej zaszczytna.

Można jednakże przyjąć, iż ten dość zaskakujący manewr ze strony Zebrzydowskiego mógł wynikać w pewnym stopniu także z poczucia niezgodności owej sytuacji z obowiązującym prawem kościelnym. Być może w związku z zakazem soboru trydenckiego dotyczącym łączenia beneficjów kościelnych w stosunku do kolatora zebrzydowickiego kościoła kierowano sugestie, aby obie funkcje – proboszcza i prepozyta – nie były sprawowane przez tę samą osobę? Patrząc realnie przede wszystkim na aspekt ekonomiczny, Zebrzydowski musiał znaleźć takie wyjście z sytuacji, które byłoby jednak bardziej dla niego satysfakcjonujące i podkreślałoby ważność jego fundacji. Dlatego też poszedł w kierunku likwidacji parafii (*de facto*) a utrzymania prepozytury wzbogaconej o uposażenie parafii, przy zachowaniu przez prepozyta obowiązków duszpasterskich proboszcza wobec miejscowych wiernych. Można zatem założyć, iż dotychczasowa parafia w Zebrzydowicach odtąd byłaby niejako „parafią” szpitalną. Interesujący jest fakt, iż biskup wziął pod uwagę takie rozwiązanie i ostatecznie przychylił się do pomysłu proponowanego przez zaprzyjaźnionego magnata. Zatem gdy na listowne wezwanie urzędu biskupiego nikt się nie zjawił i nie zgłosił żadnych wątpliwości w tej sprawie, biskup Maciejowski potwierdził to odwrócenie funkcji pomiędzy parafią a prepozyturą we wspomnianym dokumencie z 3 sierpnia 1601 roku. Konkludował on, iż:

uzyskawszy wystarczającą informację, że jeden rektor tak w kościele parafialnym, jak i w przytułku bez trudności, a wręcz dużo łatwiej będzie mógł zarządzać kierownictwem parafii, postanowiliśmy i ustaliliśmy, że nawet samo miano proboszcza w tym kościele parafialnym w Zebrzydowicach ma być wygaszone, a wszelki ciężar, który dotyczył tak duszpasterstwa, jak i sprawowania sakramentów kościelnych wiernym Chrystusowym podległym od niepamiętnych czasów temu kościołowi na prawie parafialnym, ma być odtąd nałożony na prepozyta tego przytułku w tym kościele [parafialnym] ufundowanego, na aktualnego [prepozyta], czcigodnego Wiktoryna Świniarskiego²⁴ i jego przyszłego legalnego następcę, a ten kościół, jeśli

24 Ks. Wiktoryn Świniarski, syn Andrzeja i Anny z d. Janiszewskiej z Janiszowa w diecezji krakowskiej. Z beneficjum zebrzydowickiego zrezygnował w 1609 roku. Następnie został proboszczem w Książnicach w dek. Pacanów. Por. Wiktoryn Swinarski

idzie o obowiązki parafialne tak w sprawach duchownych, jak i świeckich, jego zarządowi i administracji na zawsze ma być oddany według tego, co znosimy, nakładamy i postanawiamy na mocy tego naszego dokumentu²⁵.

W świetle tego postanowienia parafia w Zebrzydowicach przestawała być parafią, a stawała się prepozyturą szpitalną, a każdorazowy jej zarządca to prepozyt a nie (jak dotychczas) pleban (czy proboszcz). To dość nietypowe rozwiązanie dla tej epoki, kiedy nowe prepozytury już raczej nie powstawały, a stare (ze średniowieczną metryką) traciły na znaczeniu i powoli zanikały. Następne lata pokazały jasno, że rzeczywiście to posunięcie nie miało racji bytu i w tej konkretnej zebrzydowskiej rzeczywistości także nie przyniosło oczekiwanego przez Zebrzydowskiego rezultatu. Bardzo szybko okazało się, że prepozyt (najpierw wspomniany Świniarski, a potem jego następca Wojciech Chamiec²⁶) nie wywiązywał się należycie ze swoich zobowiązań. Mikołaj Zebrzydowski uwikłany przez kilka lat w rokosz przeciwko Zygmuntowi III miał ważniejsze sprawy do nadzoru niż źle zarządzana fundacja szpitalna, jednak z czasem energicznie przystąpił do rozliczenia prepozyta, wnioskując do biskupa Piotra Tylickiego²⁷ o przysłanie specjalnej biskupiej komisji, która miała zbadać tę kwestię. W wyniku dochodzenia komisji, która opierała się na zeznaniach miejscowych świadków, udowodniono, że prepozyt nie wypełniał należycie swoich obowiązków, zaniedbując szpital i nieprawnie korzystając ze środków przeznaczonych na inne cele²⁸. Jednocześnie wiadomo, że już wówczas wojewoda zmienił wizję administracji szpitala, nosząc się z zamiarem przekazania jej w ręce zakonu braci miłosierdzia

---

(Szwiniarski)/Świniarski z Janiszowa, syn Andrzeja (Id: 846019), w: *Corpus Academicum Cracoviense (CAC)*, http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/846019_Wiktoryn_Swiniarski_Szwiniarski_%C5%9Awinarski_z_Janiszowa_syn_Andrzeja (dostęp: 27.09.2021); *Księgi egzaminów do święceń z lat 1573–1614*, red. Zdzisław Pietrzyk (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1991), 359, poz. 4140; AKMK, *Acta Officialia (AOFF)*, t. 112, 750; t. 113, 822–823; t. 114, 227; t. 117, 37.

25 AKM, AEP, 104.

26 Ks. Wojciech Chamiec, syn Adriana, wyświęcony na kapłana w 1596 roku. Pietrzyk, *Księgi egzaminów do święceń*, 74, poz. 191. Był najpierw proboszczem w Potoku Wielkim a następnie w Zebrzydowicach (od 08.07.1610), AKMK, AEP, t. 38, k. 307–307v.; AOFF, t. 117, 287–288, 307–308. Zrezygnował z parafii w styczniu 1612 roku, AKMK, AOFF, t. 117, 594.

27 Bp Piotr Tylicki (1543–1616), bp chełmiński (1595), warmiński (1600), kujawsko-pomorski (1604), a następnie krakowski (1607), por. Andrzej Kopiczko, „Tylicki Piotr”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XIX (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2013), kol. 1217–1218.

28 Dokumenty fundacyjne klasztoru bonifratrów w Zebrzydowicach (1610–1796), AKBZ 3, 35–38, 47–56, Kuśka, Marecki, *Inwentarz Archiwum Konwentu Bonifratrów*, 30.

(zwanych bonifratrami), którzy niedawno przybyli do Krakowa i tam założyli bardzo nowoczesny jak na ówczesne warunki szpital²⁹. Ten plan został zrealizowany w 1611 roku, kiedy to pierwsi bracia przybyli do Zebrzydowic³⁰.

Co zatem z prepozyturą? Wydaje się, że z oczywistych względów przestała istnieć, zaś proboszcz nadal pozostał proboszczem, chociaż czasem zdarzało się jeszcze w stosunku do niego używanie określenia prepozyta³¹. Jednakże raczej nie wynikało to z jakichkolwiek roszczeń do tej tytułatury ze strony samego plebana, gdyż przynależność szpitala po oddaniu go w ręce zakonników była jasno przez wojewodę określona i został on (także w kwestii uposażenia) zdecydowanie rozdzielony od parafii. Być może użycie tego tytułu w późniejszych dokumentach kościelnych było jedynie schematycznym określeniem używanym przez wizytującego urzędnika, podobnie jak pojawiający się niekiedy w stosunku do tegoż plebana tytuł rektora kościoła. W aktach kościelnych zachował się jednak ów wzmiankowany dokument, który nawet nie mając długotrwałych skutków prawnych, pozostaje świadectwem swoistego układu pomiędzy szlachcicem (magnatem) a biskupem, który był tak charakterystyczny dla staropolskiego Kościoła. To wzajemne ścieranie się interesów i wzajemnych wpływów czynników świeckiego i duchownego, mocno zweryfikowane przez reformację, nadal odgrywało niebagatelną rolę w funkcjonowaniu parafii, a co za tym idzie – także lokalnej społeczności.

ANEKS³²

Połączenie kościoła parafialnego z prepozyturą w Zebrzydowicach.

Stary Sącz, 3 VIII 1601

Or.: *nieznany.*

Kop.: *AKM, Acta Episcopalia t. 35 (1600–1602), k. 103–104.*

29 Helena Komaryńska, *Szpital Bonifratrów w Krakowie w XVII–XVIII wieku* (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2010), 45; *eadem*, „Początki fundacji bonifratrów w Krakowie”, w: „*Bracia czyńcie dobro*”, 117–125.

30 Klima, *Historia szpitala i klasztoru*, 26.

31 Takie określenie widoczne jest np. w sprawozdaniach z wizytacji w XVII wieku: z 1645 roku (AV Cap 45, 103), z 1663 roku (AV 8, p. 12-12v).

32 Opracowano na podstawie *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do poł. XIX w.*, oprac. Kazimierz Lepszy (Warszawa: Zakład im. Ossolińskich, 1953).

Die veneris tertia mensis augusti unio ecclesiae parochialis cum praepositura in Zebrzydowice

[103] In nomine Domini Amen. Ad rei memoriam sempiternam Bernardus Macieiwski³³ Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Cracouiensis Dux Severiae. Regimini Ecclesiarum Diaecesis nostrae Cracoviensis meritis licet imparibus disponente Domino praesidentes nostri officii partes esse putamus, ut Ecclesiae Dei sic administrentur quomodo nec pluribus earum existentibus gubernatoribus ordo in Divinis officiis absolvendis inturbetur, nec cum animarum ipsis subiectarum ulla-tenus utique negligatur. Proinde universis et singulis quorum interest aut in futurum quomodolibet interesse potest significamus, quod cum Illustris et Magnificus Dominus Nicolaus Zebrzydowski³⁴ pallatinus et generalis Cracouiensis, Sniatinensisque capitaneus, zelo devotionis ac pietatis Christianae accensus hospitale in villa eius haereditaria Zebrzydowicze nuncupata pro iis viris qui aut senio in bellis Christianorum contra hostes eorum gerendis essent confecti aut etiam ita enormiter laesi ut amplius ad illud gerendum non essent omnino idonei una cum praepositura in ecclesia parochiali alias a multo tempore in villa eadem erecta-[103v]-ta super bonis certis eo nomine tam quoad hospitale praefatum quam praeposituram et reliquos clericos seu ministros hospitalis et ecclesiae sub regimine praepositurae eiusdem ac hospitalis huiusmodi rectoris perpetuo deinceps futuros per eum assignatis et officiose inscriptis ante unum atque alterum circiter annum procurasset erigi ita ut etiam in rectorem praepositurae eiusdem sit realiter et in facto Venerabilis Victorinus Swinarski³⁵ canonice institutus, nunc demum metuens ne deinceps si duo in ecclesia eadem rectores essent unus quidem quoad curam animarum gerens populoque de villis et pagis ecclesiae eidem ex antiquo iure parochiae subiectis sacramenta ecclesiastica administranda, alter vero ad hospitale hoc ipsum regen[dum] et officium Beatissimae Virginis Mariae in ecclesia iuxta praescripta erectionis praepositurae huiusmodi absolvendum et decantandum essent potius perturbatio aliqua ordinis in praemissis quam vero recta et ordinata administratio huius ecclesiae in dies magis ac magis crescat a nobis tanquam patronus et collator unicus Ecclesiae eiusdem existens et eo nomine postulavit ut extincto ibidem nomine parochi onus eius praeposito dicti hospitalis imponere totumque officium parochiale una cum proventibus, redditibus

---

33 *Zob. przyp. 12.*

34 *Zob. przyp. 14.*

35 *Zob. przyp. 24.*

ac obventionibus generaliter universis et nullis penitus exceptis eius administrationi et regimini committere dignaremur. Nos vero formam iuris in talibus secuti, ne forte percelerem praemissorum ordinationem cuiusdam praeiudicium facere videamur litteras cridae in vim citationis generalis contra omnes et singulos ius et interesse sua exadverso se habere putantes praemisimus in quarum tandem termino hodierno legitimo nemine in contrarium comparente et repugnante, preafatis vero, Illustri videlicet et Magnifico Domino Pallatino ac Venerabili Victorino Swinarski [104] instantibus et praemissa ordinari et exequi postulantibus in contumaciam omnium et singulorum sup[radic]tis litteris cridae citatorum ultra horam audientiae expectatorum et non comparentium accepta sufficienti informatione quod unus rector tam ecclesiam parochialem quam ipsum hospitale haud difficulter imo multo commodius regere et administrare poterit rectoratum parochialem imo et ipsius parochi nomen in ecclesia eadem parochiali Zebrzydowicensi extinguendum onusque eius omne quod hactenus tam quo Divina officia quam curam animarum et administrationem sacramentorum ecclesiasticorum fidelibus Christi ecclesiae eidem iure parochiae ex antiquo subiectis praeposito dicti hospitalis in ecclesia eadem fundati moderno Venerabili Victorino Swinarski et successori eius pro tempore existenti legitimo iam exnunc imponenda ecclesiamque eandem quo ad officium parochiale tam in spiritualibus quam temporalibus ipsius regimini et administrationi perpetuo committendam esse duximus et decrevimus prout extinguimus imponimus et committimus praesentibus litteris nostris. Quas in fidem manu nostra subscriptas, sigillo nostro communiri iussimus. Actum et datum in Antiqua Sandecz [*Stary Sącz*] die veneris tertia mensis augusti, anno Domini millesimo sexcentesimo primo [3 VIII 1601]. Praesentibus Reverendis Venerabilibus ac Generosis Ioanne Barski archidiacono³⁶, Martino Syskowski cancellario nostro³⁷, Nicolao Dobrocieski³⁸,

36 Jan Barski, doktor obojga praw, teolog na dworze Anny Jagiellonki, kanonik krakowski, por. Ludwik Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2, cz. 2 (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1852), 11–12.

37 Marcin Szyszkowski (1554–1630), kanonik kapituły krakowskiej i kustosz sandomierski, kanclerz biskupów P. Myszkowskiego i B. Maciejowskiego. W 1603 roku został biskupem-koadiutorem, a od 1604 roku ordynariuszem diecezji łuckiej, potem plockiej (1607). Od 1616 (17) roku do śmierci był biskupem krakowskim, por. Agnieszka Biedrzycka, Robert Kawecki, „Szyszkowski Marcin”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 50 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 2015), 392–406.

38 Mikołaj Dobrocieski (1599–1608), doktor obojga praw, od 1594 kanonik krakowski, kanclerz i audytor kurii biskupiej. Był profesorem i siedmiokrotnym rektorem Akademii Krakowskiej, zob. Zdzisław Pietrzyk, *Poczet rektorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–2000* (Kraków: Wydaw. Jagiellonia A., 2000), 159; Henryk Barycz, „Dobrocieski

Joanne Frydrichowski³⁹ canonicis cracoviensibus, Luca Doctorio decano luceonensi Sacrae Theologiae Doctore⁴⁰, Hÿeronimo Reczalski⁴¹, Ioanne Equitio Montano praeposito sandecensi⁴², Hermolao Ligeza marschalco⁴³,

---

Mikołaj”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5 (Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1939–1946), 242–243; Anna Kozłowska, „Dobrocieski Mikołaj”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. III (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1979), kol. 1385; Łętowski, *Katalog biskupów*, 194–196.

- 39 Jan Frydrychowski (1569–1625), kanonik krakowski i sandomierski, zarządca żup wielickich. Zaufany człowiek bpa Maciejowskiego; Łętowski, *Katalog biskupów*, 237–238; Tadeusz Glemma, „Frydrychowski Jan”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7 (Kraków: Polska Akademia Umiejętności; Wrocław: Polska Akademia Nauk – Instytut Historii. Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1958), 175; Adam Boniecki, *Herbarz polski*, t. 5 (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1902), 327.
- 40 Łukasz Doktorek (Łukasz z Rzeszowa) (ok. 1554–1634), profesor Uniwersytetu Krakowskiego, doktor teologii i obojga praw. Od 1601 roku wizytator diecezji krakowskiej, a od 1603 kanonik krakowski. Był spowiednikiem bpa Bernarda Maciejowskiego oraz autorem i redaktorem jego Listu pastoralnego (*Epistola pastoralis ad parochos provinciae Gnesnensis*), który był pierwszym „podręcznikiem” pastoralno-liturgiczno-prawnym obowiązującym w Kościele w Rzeczypospolitej, zob. Kazimierz Panuś, Łukasz Doktorek, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XI (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2006), kol. 610.
- 41 Hieronim Ręcajski (zm. 1613), kanonik krakowski (1602), archidiakon krakowski i kanclerz bpa Bernarda Maciejowskiego (1604), zob. Halina Kowalska, „Hieronim Ręcajski”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 1988–1989), 239–240.
- 42 Jan Equitius Montanus był prepozytem kapituły sądeckiej w latach 1597–1604. Stanisław Salaterski, *Katalog prałatów i kanoników kapituły św. Małgorzaty p.m. w Nowym Sączu (1448–1791)* (Nowy Sącz–Tarnów: Parafia Katedralna, 1997), 198.
- 43 Hermolaus Ligeza (zm. 1632). Był marszałkiem dworu kard. Jerzego Radziwiłła (1587), a następnie podskarbiem wielkim koronnym (1624), kasztelanem zawichojskim, starostą drohobyckim i samborskim, a następnie (1630) olsztyńskim, zob. Halina Kowalska, „Ligeza Hermolaus z Bobrku”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 1972), 315–316; *Urządnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy, oprac. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska, red. Antoni Gąsiorowski* (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1990), 180; *Urządnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy, oprac. Krzysztof Chłapowski et al., red. Antoni Gąsiorowski* (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1992), 125; Leszek Andrzej Wierzbicki, *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej w XVII wieku* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017), 97.

Sigismundo Fridrichowski⁴⁴, Nicolao Niemsta⁴⁵, Jacobo Choynecki⁴⁶, Stanislao Jackowski⁴⁷ caeterisque curiae nostrae familiaribus.

Terminus litterarum

Tekst polski (tłum. Tomasz Babnis)

[103r] Piątek, 3 VIII, połączenie kościoła parafialnego z prepozyturą w Zebrzydowicach

W imię Pańskie, Amen. Na wieczną rzeczy pamiątkę Bernard Maciejowski, z łaski Boga i Stolicy Apostolskiej biskup krakowski i książę siewierski. W kierowaniu zarządem naszej diecezji krakowskiej (mimo niewystarczających zasług, ale za Bożym zrządzeniem) uważamy, że jest częścią naszych obowiązków, aby Kościoły Boże były zarządzane tak, by z powodu zbyt licznych w nich zarządców porządek w sprawowaniu służby Bożej nie był zakłócony i żeby żadna z dusz im powierzonych nie była żadną miarą zaniedbana. Dlatego wszystkim i każdemu z osobna, kogo to dotyczy, albo komukolwiek, kogo może w przyszłości dotyczyć, ogłaszamy, że skoro jaśnie wielmożny pan Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda i starosta generalny krakowski, starosta śniatyński, rozpalony gorliwością pobożności i miłości chrześcijańskiej w swojej wspomnianej dziedzicznej wsi Zebrzydowice przytułek na starość dla tych mężów, którzy albo w wojnach toczonych przez chrześcijan z ich wrogami zostali osłabieni, albo także do tego stopnia ranieni, że do dalszego znoszenia starości nie są wcale zdolni, razem z prepozyturą w kościele parafialnym (niegdyś przed wielu laty w tej wsi wzniesionym), [103v] na dobrach w jego imieniu tak co do wspomnianego przytułku, jak i prepozytury oraz do pozostałych duchownych czy sług przytułku i kościoła (pod wiecznym zarządem teje prepozytury oraz rektora tego przytułku), a następnie do przyszłych [duchownych czy sług], przez niego wyznaczonych i uroczyście przekazanych, przed mniej więcej dwoma laty postarał się, by

44 *Być może krewny kanonika Jana Frydrychowskiego.*

45 *Prawdopodobnie tożsamy z Mikołajem, synem Jerzego h. Jastrzębiec. Wzmiankowany m.in. w Metryce Koronnej, t. 184, k. 39-39v. Por. Seweryn Uruski, Rodzina: herbarz szlachty polskiej, t. 12 (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1915), 111.*

46 *Przypuszczalnie należał do domowników biskupa Bernarda Maciejowskiego. Brak bliższych danych nie pozwala zidentyfikować jego pochodzenia i funkcji pełnionej na dworze biskupa. Kilkakrotnie wzmiankowany jako świadek w dokumentach znajdujących się w 35. tomie Acta Episcopalia biskupa Maciejowskiego.*

47 *Jw.*

zostały wzniesione, tak żeby także na rektora tejże prepozytury został rzeczywiście i prawdziwie kanonicznie mianowany czcigodny Wiktoryn Świniarski, a teraz wreszcie obawiając się, żeby znowu, gdyby byli w tym kościele dwaj rektorzy, jeden mianowicie sprawujący troskę duszpasterką o lud ze wsi i gmin podległych na mocy dawnego prawa tejże parafii oraz sprawujący święte sakramenty, drugi zaś do zarządzania tym szpitalem oraz odprawiania i śpiewania oficjum do NMP (zgodnie z przepisami związanymi z ustanowieniem tej prepozytury), to raczej jakieś zaburzenie porządku w wyżej wymienionych sprawach wyżej wspomnianych niż słuszny i uporządkowany zarząd tego Kościoła z dnia na dzień będzie coraz bardziej narastać, jako jedyny patron i kolator tego kościoła poprosił nas, abyśmy zechcieli po wygaszeniu tytułu proboszcza jego ciężary nałożyć na prepozyta wspomnianego przytułku oraz wszystkie jego obowiązki parafialne razem ze wszystkimi w ogóle dochodami, zyskami i daninami, żadnych nie wyłączając, powierzyć jego administracji i zarządowi. My natomiast, postępując za zwykłą w takich sprawach normą prawną, żeby przypadkiem nie wydało się, że przez szybką decyzję w tej sprawie działamy na czyjąkolwiek niekorzyść, wystosowaliśmy dokument z publicznym wezwaniem się do stawienia przez wszystkich i każdego z osobna, kto by uważał, że ma swoje prawo lub interes przeciw tej zmianie, a skoro w podanym w liście dzisiejszym terminie nikt się nie stawił i nie zgłaszał pretensji, to stającym w sądzie wspomnianym, jaśnie wielmożnemu zaiste panu wojewodzie oraz czcigodnemu Wiktorynowi Świniarskiemu, [104r] proszącym o zarządzenie i wprowadzenie w życie powyższych, pod nieobecność wszystkich i każdego z osobna wezwanych wyżej wspomnianymi dokumentami wzywającymi do stawienia się w sądzie oczekiwanych poza godziną posiedzenia sądowego i nieobecnych, uzyskawszy wystarczającą informację, że jeden rektor tak w kościele parafialnym, jak i w tym przytułku bez trudności, a wręcz dużo łatwiej będzie mógł zarządzać kierownictwem parafii, postanowiliśmy i ustaliliśmy, że nawet samo miano proboszcza w tym kościele parafialnym w Zebrzydowicach ma być wygaszone, a wszelki ciężar, który dotyczył tak duszpasterstwa, jak i sprawowania sakramentów kościelnych wiernym Chrystusowym podległym od niepamiętnych czasów temu kościołowi na prawie parafialnym, ma być odtąd nałożony na prepozyta tego przytułku w tym kościele [parafialnym] ufundowanego, na aktualnego [prepozyta], czcigodnego Wiktoryna Świniarskiego i jego przyszłego legalnego następcę, a ten kościół, jeśli idzie o obowiązki parafialne tak w sprawach duchownych, jak i świeckich, jego zarządowi i administracji na zawsze ma być oddany według tego, co znosimy, nakładamy i postanawiamy na mocy tego naszego dokumentu. Który to dokument, dla

wiarygodności podpisany naszą ręką, kazaliśmy zaopatrzyć naszą pieczęcią. Dokonano i dano w Starym Sączu, w piątek trzeciego sierpnia roku pańskiego 1601. W obecności czcigodnych, szanownych i szlachetnych Jana Barskiego archidiakona, Marcina Sys[z]kowskiego naszego kanclerza, Mikołaja Dobrocieskiego i Jana Frydrychowskiego kanoników krakowskich, Łukasza Doktoriusa, dziekana łuckiego i doktora świętej teologii, Hieronima Reczalskiego, Jana Equitiusa Montanusa, prepozyta sądeckiego, Hermolaosa Ligęzy marszałka, Zygmunta Frydrychowskiego, Mikołaja Niemsty, Jakuba Chojnackiego, Stanisława Jackowskiego i innych członków naszej kurii.

Koniec dokumentu

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

Acta Episcopalia, AEP 35, 38.

Acta Officialia, AOFF 112, 113, 114, 117.

Acta Visitationis, AV 8, AV Cap 45.

Archiwum Narodowe w Krakowie

Castrensia Cracoviensia 29/5/0/1/168, 193.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Metryka Koronna 38/2194.

Źródła drukowane

Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566–1610, red. Jan Sygański (Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Jezusowego, 1912).

Księgi egzaminów do święceń z lat 1573–1614, red. Zdzisław Pietrzyk (Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1991).

Książki i monografie

Barycz Henryk, „Dobrocieski Mikołaj”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 5 (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1939–1946), 242–243.

Biedrzycka Agnieszka, Kawecki Robert, „Szyszkowski Marcin”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 50 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 2015), 392–406.

Boniecki Adam, *Herbarz polski*, t. V (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1902), 327.

- Derwich Marek, „Mnisi w polskim mieście średniowiecznym”, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. Halina Maniowska, Hanna Zaremska (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 2002), 143–160.
- Duchniewski Jerzy, „Bonifratrzy”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. II (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1989), kol. 799–800.
- Dzięgielewski Jan, Maciszewski Jarema, „Maciejowski Bernard”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 1974), 48–52.
- Gapski Henryk, „Bonifratrzy w Europie Środkowo-Wschodniej do końca XVIII wieku. Rozwój sieci konwentów-szpitali”, w: „*Bracia czyńcie dobro*”. 400 lat Zakonu Bonifratrów w Polsce 1609–2009, red. Marian Surdacki (Kraków: Konwent Bonifratrów, 2009), 51–60.
- Glemma Tadeusz, „Frydrychowski Jan”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 7 (Kraków: Polska Akademia Umiejętności; Wrocław: Polska Akademia Nauk – Instytut Historii. Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1958), 175.
- Graff Tomasz, Wołyniec Bartłomiej, Wróbel Elżbieta Elena, *Mikołaj Zebrzydowski 1553–1620. Szkic biograficzny* (Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2020).
- Guzowski Piotr, „Bernard Maciejowski i Mikołaj Zebrzydowski – biografie (prawie) równoległe”, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. Jerzy Urwanowicz, Ewa Dubas-Urwanowicz, Piotr Guzowski (Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2003), 71–93.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do poł. XIX w.*, oprac. Kazimierz Lepszy (Warszawa: Zakład im. Ossolińskich, 1953).
- Klima Teofil, *Historia szpitala i klasztoru Bonifratrów w Zebrzydowicach na 300-letni jubileusz* (Wadowice: Komitet Budowy Szpitala w Zebrzydowicach, 1911).
- Komarynska Helena, *Szpital Bonifratrów w Krakowie w XVII–XVIII wieku* (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2010).
- Komarynska Helena, „Początki fundacji bonifratrów w Krakowie”, w: „*Bracia czyńcie dobro*”. 400 lat Zakonu Bonifratrów w Polsce 1609–2009, red. Marian Surdacki (Kraków: Konwent Bonifratrów, 2009), 117–125.
- Kopiczko Andrzej, „Tylicki Piotr”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XIX (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2013), kol. 1217–1218.
- Kowalska Halina, „Hieronim Ręczajski”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 1988–1989), 239–240.
- Kowalska Halina, „Ligęza Hermolaus z Bobrku”, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17 (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN, 1972), 315–316.
- Kozłowska Anna, „Dobrocieski Mikołaj”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. III (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1979), kol. 1385.

Zmienne losy prepozytury szpitalnej w Zebrzydowicach

- Kuśka Maksymilian, Marecki Józef, *Inwentarz Archiwum Konwentu Bonifratrów w Zebrzydowicach* (Zebrzydowice: Konwent Bonifratrów pw. św. Floriana, 2017).
- Litak Stanisław, „Szpitale w Polsce przedrozbiorowej. Rozwój i problematyka”, w: *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. Maria Dąbrowska, Jerzy Kruppe (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, 1998), 13–31.
- Łętowski Ludwik, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2, cz. 2 (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1852).
- Obłąk Jan, *Kardynał Bernard Maciejowski jako biskup krakowski* (Olsztyn: Julian Wojtkowski, 2008).
- Panuś Kazimierz, „Łukasz Doktorek”, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XI (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2006), kol. 610.
- Partyka Wiesław, „Prepozytury szpitalne w Ordynacji Zamojskiej w okresie przedrozbiorowym”, w: *Społeczeństwo a dobroczynność i opieka społeczna*, red. Iwona M. Dacka-Górzyńska, Andrzej Karpiński (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2020), 55–79.
- Pietrzekiewicz Iwona, *Miser res sacra. Bonifratrzy w dawnej Rzeczypospolitej* (Kraków: Bikstudio, Krzysztof Marek Szwaczka, 2009).
- Salaterski Stanisław, *Katalog prałatów i kanoników kapituły św. Małgorzaty p.m. w Nowym Sączu (1448–1791)* (Nowy Sącz; Tarnów: Parafia Katedralna, 1997), 198.
- Surdacki Marian, *Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2015).
- Uruski Seweryn, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 12 (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1915), III.
- Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska, red. Antoni Gąsiorowski (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1990).
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. Krzysztof Chłapowski et al., red. Antoni Gąsiorowski (Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1992).
- Wierzbicki Leszek Andrzej, *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej w XVII wieku* (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2017).

Artykuły w czasopismach

- Bartkowiak Edyta, „Z tradycji szpitalnictwa w dawnej Polsce”, *Colloquia Theologica Ottoniana* 1 (2009): 103–121.
- Burdzy-Jeżewska Dominika, „Szpital Świętego Ducha de Saxia w Sandomierzu w XVI wieku”, *Almanach Historyczny* 23 (2021): 199–215.
- Guzowski Piotr, „Postawa prymasa Bernarda Maciejowskiego w dobie rokoszu sandomierskiego”, *Studia Podlaskie* 11 (2001): 35–50.
- Hałaburda Marek, „Prepozytura szpitalna w Kraśniku w świetle staropolskich wizytacji biskupich”, *Textus et studia* 2 (2016): 7–35.

- Kumor Bolesław, „Opieka społeczna Kościoła w świetle ustawodawstwa synodalnego w Polsce (do 1795)”, w: *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. Urszula Augustyniak, Andrzej Karpiński (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe *Semper*, 1999): 10–18.
- Kowalski Waldemar, „Prepozytura kielecka w XVI stuleciu: wierni i ich duszpasterze”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 115 (2021): 197–251.
- Kuźniewska Zofia, „Synody w służbie opieki charytatywnej w Polsce”, *Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego* 9 (2017): 285–297.
- Pietrzyk Zdzisław, *Poczet rektorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–2000* (Kraków: Wydaw. Jagiellonia A., 2000): 159.
- Rymar Edward, „Średniowieczna prepozytura biskupstwa poznańskiego w Kaliszu Pomorskim”, *Przegląd Zachodniopomorski* (2001), z. 1: 21–37.
- Staniszewski Paweł, „Opieka społeczna w Polsce przedrozbiorowej w ustawodawstwie państwowym”, *Studia Loviciensia* 4 (2002): 233–252.
- Surdacki Marian, „Prepozytury szpitalne – podstawowy typ polskiego szpitala średniowiecznego”, *Nasza Przeszłość* 125 (2015): 5–53.
- Surdacki Marian, „Szpitalnictwo zakonne w średniowiecznej Polsce”, *Roczniki Humanistyczne* 63 (2015), z. 2: 49–98.
- Surdacki Marian, „Ustrój polskich szpitali potrydenckich”, *Roczniki Humanistyczne* 48 (2000), z. 2 specjalny: 543–560.
- Surdacki Marian, „Źródła normatywne kościelne jako podstawa badań nad szpitalnictwem w Polsce przedrozbiorowej”, *Roczniki Nauk Społecznych* 18 (1990), z. 2: 57–70.
- Wójcik Walenty, „Synody polskie w latach 1918–1968 na tle rozwoju ustawodawstwa synodalnego w Polsce”, *Prawo Kanoniczne* 13 (1970), nr 3: 127–165.
- Wróbel Elżbieta Elena, „Bractwo pana wojewody”, *Folia Historica Cracoviensia* 12 (2006): 151–161.
- Zabraniał Sławomir, „Wieluńska prepozytura szpitalna pw. Ducha Świętego w XVII i XVIII w.”, *Rocznik Wieluński* 14 (2014): 207–220.

Netoteka

Corpus Academicum Cracoviense (CAC), http://cac.historia.uj.edu.pl/osoba/846019_Wiktoryn_Swinarski_Szwinarski_%C5%9Awinarski_z_Janiszowa_syn_Andrzeja (dostęp: 27.09.2021).